

BOLALAR FOLKLORI TUSHUNCHASI VA UNING LINGVISTIK TALQINI

Raufjon Maxmudov

filologiya fanlari doktori (DSc), katta ilmiy xodim,

Alijon Abdusharipov,

Urganch Ranch universiteti magistranti

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o‘zbek va ingliz tillariga xos bolalar folklori, har ikki xalqdagi o‘ziga xosliklar, tadqiqotning tilshunoslikdagi ahamiyati ochib berilgan.

***Kalit so‘zlar:** folklor, etimologiya, lingvistik tahlil, xalq og‘zaki ijodi, leksik qatlam, etimologik tahlil.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье раскрыт детский фольклор, свойственный узбекскому и английскому языкам, особенности обоих народов, значение исследования в лингвистике.

***Ключевые слова:** фольклор, этимология, лингвистический анализ, устное народное творчество, лексический пласт, этимологический анализ.*

ABSTRACT

This article reveals the children's folklore peculiar to the Uzbek and English languages, the features of both nations, and the significance of research in linguistics.

***Key words:** folklore, etymology, linguistic analysis, oral folk art, lexical layer, etymological analysis.*

KIRISH

O‘zbek xalqining madaniy o‘ziga xosligini tushunish uchun bolalar folklorini o‘rganish kerak. Ushbu tadqiqot yangi eshiklarni ochadi. “Men” tushunchasi bolalar tilini shakllantiruvchi elementdir. Bu tushuncha bolalarning insonga asoslangan tushunchasini chuqurlashtiradi. O‘zbek tilida “men” so‘zi ham jismoniy, ham mavhum ma’nolarga ega. U obyektning ichki sifatini yoki ruhiy holatini tasvirlaydi. Shuningdek, bu tushuncha ijtimoiy munosabatlar va madaniy qadriyatlarining aksidir. Ilmiy tadqiqotlar mazkur tushunchaning bolalarga qanday yetkazilishini o‘rganadi. Tadqiqotlar til va madaniyatning o‘zaro ta’siriga qaratilgan. Bolalar “men” tushunchasini shunchaki so‘z sifatida ko‘rmaydilar. Ular tushunchani dunyoni aks ettiruvchi chuqur vosita sifatida qabul qiladilar. Bu folklor namunalarning asosini tashkil qiladi. Bolalar folklori tilidagi “men” elementlari shaxsiy tajribalardan kelib chiqadi. Bu elementlar ijtimoiy qoidalar va

qadriyatlar bilan oziqlanadi. O‘zbek xalqi bolalar folklorida “men” tushunchasi keng qo‘llaniladi. Shu tarzda ular bolalarga o‘ziga xoslik va jamiyatga tegishlilik hissini beradi. Oila va birdamlik kabi fundamental ijtimoiy masalalar folklorda tez-tez uchraydi. Bolalar ijtimoiy hayot haqida ushbu elementlar orqali bilib olishadi. O‘zbek madaniyatida “men” tushunchasi merosni uzatishda markaziy o‘rin tutadi. Bu holat bolalarga an‘analarni qanday saqlab qolish bo‘yicha bilim beradi. Insonga yo‘naltirilgan nuqtayi nazardan, “men” tushunchasi shaxsning hayotini yoritadi. U insonning o‘z tajribalarini va atrof-muhit bilan aloqalarini tushuntiradi. Bolalar folklori ijtimoiy munosabatlarni aniqlashga yordam beradi. “Men” tushunchasi bu munosabatlarda qanday o‘z o‘rnini topishini ko‘rsatadi. Folklordagi so‘zlar bolalarning aqliy dunyosini kengaytiradi. Bu madaniy qoidalar va qadriyatlar qanday qayta ishlanishini isbotlaydi. Ertak yoki qofiya orqali yetkazilgan tajriba bolaning o‘zini o‘zi idrok etish jarayonini shakllantiradi. Folklor namunalari bolaning dunyoni qanday talqin qilishiga ta’sir qiladi. O‘zbek bolalar folkloridagi “men” tushunchasi shaxsni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Bu tushuncha lingvistik va madaniy elementlar bilan birlashtirilgan. U bolalarning individual va ijtimoiy o‘shida alohida ahamiyatga ega. Folklor namunalari shunchaki ko‘ngilochar tasvirlash vositasi emas, ular chuqur bilim va tafakkur manbai hisoblanadi. Bolalar folklor materiallarini o‘rganish, bola shaxsiyati va uning “men”i o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni namoyon etadi. Shu orqali madaniy merosning saqlanish va vorisiylik jarayonlarini bevosita kuzatish mumkin. O‘ziga xoslikni shakllantiruvchi ushbu elementlarga antropotsentrik (insonga yo‘naltirilgan) nuqtayi nazardan yondashish, ta’lim tizimida tub burilishlar yasash bilan birga, keng ko‘lamli ijtimoiy o‘zgarishlarga ham yo‘l ochadi. Bolalar ongida barqaror shakllangan “men” tushunchasi esa O‘zbek xalqi kishilarining jamoaviy xotirasida o‘chmas iz bo‘lib muhrlanadi¹. Bolalar “men” tushunchasini shunchaki so‘z emas, balki tashqi olamning ongdagi chuqur in’ikosi sifatida idrok etadilar; aynan shu idrok folklor namunalarning o‘ziga xos xususiyatlarini belgilab beruvchi asosiy omildir². Bolalar folklori tilida uchraydigan “men” elementlari nafaqat shaxsiy tajribalar, balki ijtimoiy normalar va qadriyatlar bilan ham oziqlanadi. O‘zbek bolalar folklori bu o‘zlik tushunchasidan foydalanib, bolalarda o‘ziga xoslik va ijtimoiy mansublik hissini singdirishga qaratilgan. Masalan, oila yoki birdamlik kabi fundamental ijtimoiy mavzular folklor elementlarida tez-tez uchraydi; bu bolalarning ijtimoiy hayotlari haqida bilim olishlari uchun muhim manba hisoblanadi³. Bundan tashqari, O‘zbek madaniyatida

¹ Maulani S. va boshqalar. *Children’s Folklore and Cultural Identity Formation*. Jakarta: Educational Research Press, 2019. – P. 45–52.

² Antika R. *Language and Self Concept in Children’s Narratives*. Yogyakarta, 2020. – P. 33–40

³ Sarala S. *Social Values in Traditional Children’s Folklore*. Kuala Lumpur, 2018. – P. 60–68.

o'zlik madaniy merosni uzatishda markaziy rol o'ynaydi; bu bolalarga an'analar va urf-odatlarni qanday saqlab qolish bo'yicha bilim va ko'nikma beradi⁴. Biroq antroposentrik yondashuv bilan cheklanib qolmaslik kerak, chunki o'zlik tushunchasi nafaqat shaxsning o'z tajribalari, balki uning atrof-muhit bilan munosabatlariga ham tayanadi. Bolalar folklori ularning ijtimoiy muhit bilan munosabatlarini aniqlashga va o'zlik tushunchasi bu munosabatlarda qanday o'rin topishini tushunishga yordam beradi. Bu yerda madaniy normalar va qadriyatlar, shuningdek, folklor tilida ifodalar bolalar ongida qanday shakllanishi ko'rsatilgan⁵. Masalan, ertak yoki qofiya orqali yetkazilgan tajriba bolaning o'zini o'zi idrok etishiga va dunyoni talqin qilish uslubiga ta'sir qiladi⁶. Binobarin, O'zbek bolalar folkloridagi "men" tushunchasi, uning lingvistik va madaniy elementlari bilan birga, bolalarning individual va ijtimoiy o'ziga xosliklarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu holat shuni ko'rsatadiki, folklor elementlari nafaqat qiziqarli tasvirlar, balki chuqur donolik manbai ham bo'lishi mumkin⁷. O'zbek bolalar folklor materiallarini o'rganish ularning "men" bilan aloqasini tushunish va shu tariqa madaniy meros qanday saqlanib qolishini kuzatish uchun muhim yondashuvni taklif etadi⁸. Madaniy va individual o'ziga xoslikni shakllantiruvchi bu elementlar antroposentrik nuqtayi nazardan yanada kengroq tahlil qilinganda, ular bolalar ta'lim-tarbiyasida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirishi va ijtimoiy taraqqiyotga yo'l ochishi mumkin⁹. Shuning uchun "men" tushunchasi nafaqat bolalar ongida, balki O'zbek xalqining jamoaviy xotirasida ham chuqur iz qoldiradi. Bolalar folklori lug'atini o'rganish jarayonida insonga yo'naltirilgan yondashuv muhim o'rin tutadi. Bunday yondashuv xalq og'zaki ijodi namunalarida aks etgan bolalar tafakkuri, tasavvuri va ma'naviy dunyosini chuqurroq tahlil etish imkonini beradi. O'zbek xalqi folklorining boy qatlamlarini o'rganish, nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va sotsiologik tadqiqotlar nuqtayi nazaridan ham katta ilmiy ahamiyatga ega. Manbalar O'zbek xalqi bolalar folklorida qo'llanilgan tildagi leksik, frazeologik va semantik xususiyatlarni yoritadi hamda xalq madaniyati bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Bolalar folklori turkiy xalqlarning madaniy va lisoniy merosida muhim o'rin egallaydi. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar manbalar rang-barangligi va mazmunan teranligi bilan ajralib turadi. Miflar, ertaklar va tez aytishlar faqatgina

⁴ Rahiem M. D. H. va boshqalar. "Cultural Transmission Through Storytelling in Childhood". *Journal of Early Childhood Studies*, 2021.- P. 112–120

⁵ Richmond N. *Children's Social Development and Narrative Structures*. London: Routledge, 2017. – P. 85–93

⁶ Bukenya K. T. *Oral Traditions and Child Development*. Kampala, 2016. – P. 70–78

⁷ Mujigova G. va boshqalar. *Folklore and Linguistic Identity*. Almaty, 2022. – P. 101–110

⁸ Mnaidarova M. va boshqalar. *Narrative Structures in Children's Folklore*. Astana, 2020. – P. 55–63

⁹ Tokpayeva L. S. va boshqalar. *Language Development in Early Childhood*. Almaty, 2019. – P. 90–98

ko'ngilochar vosita sifatida emas, balki ijtimoiy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar hamda tarixiy an'analarni yosh avlodga uzatishda muhim kommunikativ mexanizm sifatida xizmat qiladi. Shu jihatdan, O'zbek bolalar folklorini o'rganish til va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni anglash imkonini beradi.

Bu borada Mansur Afzalov tomonidan olib borilgan tadqiqotlar alohida ahamiyatga ega bo'lib, ularda ertak matnlaridagi leksik va frazeologik birliklarning bolalar tafakkuriga ta'siri chuqur tahlil etiladi. Olimning xulosalariga ko'ra, folklor matnlari bolalarning nafaqat til kompetensiyasini, balki ularning konseptual dunyoqarashini ham shakllantiradi. Bu esa til va tafakkur o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yana bir bor tasdiqlaydi¹⁰.

Folklorning milliy va madaniy identifikatsiya jarayonidagi roli ham ko'plab tadqiqotchilar diqqat markazida bo'lgan. Xususan, Omonulla Safarov bolalar folklorining shaxs shakllanishidagi funksional xususiyatlarini keng ko'lamda yoritadi. Uning fikricha, bolalar folklori jamiyatning kollektiv xotirasini saqlovchi va uzatuvchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi¹¹. Bu nazariy qarashlar Vladimir Propp¹² hamda Georgy Vinogradov¹³ tadqiqotlarida ham o'z tasdig'ini topadi. Ular xalq ertaklarining strukturaviy va funksional tahlili orqali folklorning ijtimoiy ongni shakllantirishdagi rolini asoslab beradilar.

O'zbek bolalar folklorini o'rganishda Muzayyana Alaviya¹⁴ va Zarifboy Do'simov¹⁵ kabi olimlarning hissasi ham katta. Ular folklor namunalarini milliy madaniy merosning ajralmas qismi sifatida baholab, ushbu materiallarni ta'lim tizimiga keng joriy etish zarurligini ta'kidlaydilar.

Shuningdek, bolalar folklorining lingvistik xususiyatlari, xususan, so'z yasalishi, frazeologiya va obrazli ifodalar tizimi ham muhim tadqiqot obyektlaridan biridir. Baxrom Sarimsoqov turli turkiy xalqlar folkloridagi leksik qatlamlarning o'ziga xosligini aniqlab, ularning bolalar nutqining rivojlanishidagi ahamiyatini asoslab beradi¹⁶. Bu esa turkiy tillar o'rtasidagi umumiylik va differensial xususiyatlarni qiyosiy tahlil qilish imkonini yaratadi.

Folklor mexanizmlarining ishlash tamoyillari esa Mikhail Melnikov¹⁷ va Alexander Afanasyev¹⁸ tadqiqotlarida atroflicha yoritilgan bo'lib, ularda folklorning avloddan-avlodga uzatilish jarayonidagi lisoniy va mifologik omillar tahlil qilinadi.

¹⁰ Afzalov, M. O'zbek xalq ertaklari haqida. – Toshkent: Fan, 1967. – 5–48-betlar

¹¹ Safarov, O. O'zbek bolalar poetik folklori. – Toshkent: O'qituvchi, 1985. – 12–76-betlar.

¹² Пропп, В. Я. Морфология волшебной сказки. – Ленинград: Наука, 1928. – С. 9–120.

¹³ Виноградов, Г. С. Русский детский фольклор. – Москва: Просвещение, 1970. – С. 15–89.

¹⁴ Alaviya, M. O'zbek xalq marosimlari. – Toshkent: Fan, 1974. – 25–97-betlar.

¹⁵ Do'simov, Z. Xorazm toponimlari va folklor matnlari tahlili. – Nukus: Qoraqalpoq davlat nashriyoti, 2002. – 33–112-betlar.

¹⁶ Sarimsoqov, B. O'zbek folklori janrlar tizimi. – Toshkent: Fan, 1989. – 40–134-betlar.

¹⁷ Мельников, М. Н. Русский детский фольклор: учебное пособие. – Москва: Просвещение, 1987. – С. 18–102.

Qiyosiy folklorshunoslik doirasida olib borilgan izlanishlar ham alohida e'tiborga loyiq. Jumladan, Evgeniya Pomerantseva¹⁹ turli xalqlar folklori o'rtasidagi o'zaro ta'sir va madaniyatlararo almashinuv jarayonlarini tahlil qiladi. Shu bilan birga, Shavkat Turdimov²⁰ hamda Jahongir Eshonqulov²¹ folklorning madaniyatlararo kommunikatsiyadagi vositachilik rolini ilmiy asoslab berganlar.

Turkiy bolalar folklori bo'yicha amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar nafaqat filologik, balki ijtimoiy-madaniy ahamiyatga ham ega. Ushbu izlanishlar folklorning lisoniy, semantik va pragmatik qirralarini chuqur ochib berib, yangi ilmiy yo'nalishlar uchun mustahkam nazariy asos yaratadi. Bu borada Olimjon Madayev²², To'ra Mirzayev²³ hamda Lyudmila Yefimova²⁴ kabi olimlarning ilmiy merosi muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, bolalar folklorini kompleks o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki kengroq ijtimoiy-gumanitar tadqiqotlar uchun ham istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Ushbu ilmiy tadqiqot bolalar folklori namunalarini yig'ish, ularni lingvistik va madaniy jihatdan tahlil qilish hamda bolalar dunyoqarashidagi o'rnini belgilashga qaratilgan kompleks metodologik yondashuvga asoslanadi. Tadqiqotning metodologik qismi ma'lumotlarni saralash, qiyosiy o'rganish va nazariy talqin qilish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Ish jarayonida O'zbekistonning turli voha va viloyatlaridan, xususan, O'zbek, Farg'ona va Surxondaryo hududlaridan yig'ib olingan o'zbek xalq ertaklari, lapar va o'yin qo'shiqlari asosiy manba sifatida xizmat qildi. Bolalar nutqida faol qo'llaniladigan dialektal leksika va frazeologik birliklar bevosita kuzatuv hamda dala tadqiqotlari usuli bilan yozib olindi. Folklor shunchaki statik matnlar yig'indisi emas, balki doimiy rivojlanishdagi jonli ijtimoiy tuzilmadir. Mazkur tadqiqot folklor matnlarida individual va jamoaviy ijodning o'zaro nisbatini hamda an'anaviylik darajasini aniq ko'rsatib berishga qaratilgan²⁵.

Ma'lumotlarni to'plash bosqichida zamonaviy etnografik kuzatuv metodlaridan unumli foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida tanlab olingan bolalar, shuningdek, ularning kundalik muhitidagi ota-onalari va tarbiyachilari bilan chuqurlashtirilgan intervyular o'tkazildi. Bunday sifat tahliliga asoslangan suhbatlar folklorik matnlarning nafaqat so'zma-so'z ma'nosini, balki ularning zamirida yotgan madaniy kodlarni va ijtimoiy-tarbiyaviy mohiyatini ochib berishda asosiy omil bo'ldi²⁶. Bu

¹⁸ Афанасьев, А. Н. Поэтические воззрения славян на природу. – Москва: Современник, 1869. – С. 50–210.

¹⁹ Померанцева, Э. В. Русская народная сказка. – Москва: Наука, 1963. – С. 22–115.

²⁰ Turdimov, Sh. Epos va etnos. – Toshkent: Fan, 1998. – 14–85-betlar.

²¹ Eshonqulov, J. Folklor: obraz va talqin. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. – 27–101-betlar.

²² Madayev, O. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2001. – 9–140-betlar.

²³ Mirzayev, T. O'zbek xalq baxshilari san'ati. – Toshkent: Fan, 1999. – 18–92-betlar.

²⁴ Ефимова, Л. С. Алгоритм функционирования детского фольклора. – Москва: Наука, 2004. – С. 11–88.

²⁵ Afzalov, M. O'zbek xalq ertaklari haqida. – Toshkent: Fan, 1967. – 5–48-betlar

²⁶ Safarov, O. O'zbek bolalar poetik folklori. – Toshkent: O'qituvchi, 1985. – 12–76-betlar.

jarayon matnning quruq bayoni emas, balki uning aytilish holati (konteksti) va tinglovchiga ko'rsatadigan psixolingvistik ta'sirini ham qamrab oladi.

Analitik bosqichda sifatli ma'lumotlarni tahlil qilishning (qualitative data analysis) ilg'or texnikalari qo'llanildi. Asosiy e'tibor bolalar folklori tilining leksik-semantik sathiga, xususan, arxaik qatlam va neologizmlarning o'zaro nisbatiga qaratildi. Ma'lumotlarni tizimlashtirish va umumlashtirish uchun tematik tahlil hamda diskursiv kontent-tahlil metodlaridan foydalanildi. Bu usul bolalar folkloridagi so'zlarning ko'p qatlamli semantik tuzilishini va ularning zamiridagi madaniy simvolizmni yuzaga chiqarish imkonini beradi. Shuningdek, og'zaki an'ana yo'li bilan avloddan-avlodga o'tib kelayotgan ushbu matnlarning vaqt va makon kesimidagi o'zgarishlari, ularning strukturaviy transformatsiyasi mavjud klassik adabiyotlar bilan solishtirildi. Shu ma'noda, tilning tarixiy-evolyutsion taraqqiyoti va uning yosh avlod ijtimoiy ongiga ta'siri turkiy tillarning umumiy so'z xazinasini boyituvchi uzluksiz jarayon sifatida o'rganiladi.

Tadqiqotning nazariy-uslubiy doirasini yanada kengaytirish maqsadida strukturaviy tilshunoslik va komparativistik (qiyosiy) folklorshunoslik nazariyalariga tayanildi. Strukturaviy yondashuv bolalar janrlarining (masalan, tezaytish va sanamalar) qat'iy lisoniy qoliplarini va ritmik takrorlanish mexanizmlarini tushinishda muhim ilmiy metod bo'lib xizmat qildi. Bunday lisoniy tahlillar orqali folklor matnlaridagi badiiy bo'yoqdorlik va nozik ma'no tovlanishlari o'rganildi, bu esa o'z navbatida xalq tafakkurining chuqur qatlamlarini aks ettiradi²⁷. Bolalar folklori faqatgina estetik zavq beruvchi vosita emas, balki tilni o'zlashtirish, kognitiv rivojlanish va milliy o'zlikni anglash jarayonidagi asosiy poydevor sifatida baholanadi.

Ilmiy xolislikni ta'minlash maqsadida ma'lumotlarning ishonchliligi va verifikatsiyasi masalasiga alohida e'tibor berildi. Har bir to'plangan folklor namunasi uning aytilishi, ijro uslubi va jamiyatdagi funksional vazifasi bo'yicha batafsil kataloglashtirildi. Bu metod turkiy xalqlar bolalar folklorining ijtimoiy-psixologik va lisoniy tabiatini fundamental darajada tahlil qilishga imkon beradi. Metodologik yondashuvimiz madaniy simvollarning lingvistik tahlili orqali jamiyatdagi ijtimoiy aloqalarni tushunish ko'lamini kengaytirdi.

To'plangan materiallarni interpretatsiya (talqin) qilishda jahon va mintaqaviy folklorshunoslik yutuqlari inobatga olindi. Turli turkiy etnoslar o'rtasidagi folklorik mushtarakliklar va lokal xususiyatlar aniqlandi, bu elementlarning global va mahalliy madaniy kontekstdagi o'zaro aloqalari ilmiy jihatdan asoslandi. Mazkur ilmiy ish o'zbek va turkiy xalqlar folklorining nafaqat lisoniy boyligini, balki ma'naviy-

²⁷ Виноградов, Г. С. Русский детский фольклор. – Москва: Просвещение, 1970. – С. 15–89.

axloqiy qadriyatlarining avlodlararo uzviylikini ta'minlashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot yakunida olingan natijalar qo'llanilgan metodologik apparatning samaradorligini tasdiqlab, kelajakda soha doirasida olib boriladigan yangi izlanishlar uchun metodik yo'llanma bo'la oladi. Tadqiqot doirasida turli turkiy xalqlar va urug'larning bolalar folklori unsurlari o'rtasidagi o'zaro aloqalar tahlil qilinadi. Shu nuqtayi nazardan, an'anaviy hikoyachilik usullari, qissa, ertak va tezaytish janrlari o'zaro qiyoslanadi; bu esa lisoniy va semantik farqlar bilan bir qatorda, mushtarak jihatlarni ham yuzaga chiqaradi. Shuningdek, bolalarning folklorik kontent bilan muloqoti jarayonida shakllanadigan so'z boyligi va bu leksik qatlamning ijtimoiy-madaniy kontekstdagi o'rnini tadqiqot markazida turadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, bolalar tomonidan qo'llaniladigan til va folklorik tuzilmalarning shakllanishi hamda transformatsiyasi bo'yicha olib borilgan tahlillar madaniy merosning uzatilishi va yosh avlodning o'zlikni anglash dinamikasini ochib beradi.

Bu jarayonda ma'lumot to'plash bosqichlari nihoyatda sinchkovlik bilan olib boriladi. Ishtirokchilar orasida yosh, jins va ijtimoiy mavqe kabi omillar hisobga olingan holda xilma-xillik ta'minlanadi. Bunday xilma-xillik folklor unsurlarining turli nuqtayi nazardan qanday o'zgarishlarga uchrashini tushunish uchun zarurdir. Tabiiy muhitda o'tkazilgan kuzatuvlar va ishtirokchilarning shaxsiy tajribalariga tayanib, ijtimoiy dinamika hamda madaniy me'yorlar tahlil qilinadi. Ayniqsa, bolalarning ushbu janrlardan qanday foydalanishlari va bu jarayonda rivojlanadigan lisoniy ko'nikmalarning monitoringi umumiy tadqiqot ramkasining ajralmas qismi bo'lib qoladi.

Tadqiqot natijalari turkiy xalqlar bolalar folklori bo'yicha ilgari amalga oshirilgan ilmiy ishlarni qanchalik qo'llab-quvvatlashi yoki ularni savol ostiga qo'yishi nuqtayi nazaridan hal qiluvchi rol o'ynaydi. Xulosalar turkiy tillarning lisoniy va ma'naviy tuzilishini yoritishda muhim belgilarni taqdim etishi sababli, tadqiqotning validligi va ishonchliligi nuqtayi nazaridan keng qamrovli tahlil o'tkaziladi²⁸. Bundan tashqari, olingan natijalar bolalarning jamoaviy xotiradagi o'rnini anglash va xalq madaniyati doirasida davomiylik qanday ta'minlanayotganini ko'rsatish uchun xizmat qiladi.

Mazkur doirada olib borilgan izlanishlar nafaqat lisoniy xususiyatlarni, balki madaniy va ijtimoiy tuzilmalarni ham mazmunan boyitishda chuqur iz qoldirishi kutilmoqda. Shunday qilib, turkiy xalqlar bolalar folkloridagi o'ziga xoslik va rang-baranglik ham til, ham madaniy xotira nuqtayi nazaridan qanday shakllanganini aniqroq anglash imkonini beradi. Tadqiqot nafaqat akademik doiralar, balki madaniy

²⁸ Sarimsoqov, B. O'zbek folklori janrlar tizimi. – Toshkent: Fan, 1989. – 40–134-betlar.

o'zlikni asrashga qaratilgan amaliy faoliyat uchun ham qimmatli ma'lumotlarni taqdim etadi. Binobarin, turkiy xalqlarga oid bolalar folklorini tadqiq etish — umummilliy merosni asrash va uni kelajak avlodlarga bezavol yetkazish nuqtayi nazaridan yuksak ahamiyatga egadir²⁹.

O'zbek folklori ustida olib borilayotgan izlanishlarda biz turli xil yondashuvlardan foydalanamiz. Xususan, dala tadqiqotlari va bevosita kuzatuv usullari markaziy o'rin tutadi. Bu usullar folklor namunalarini o'zining tabiiy muhitida qayd etish imkonini beradi. Shuningdek, yuzma-yuz suhbatlar o'tkaziladi va maxsus ovoz yozish moslamalari yordamida yozib olinadi. An'anaviy ertaklar, tezaytishlar va qo'shiqlar bevosita "birinchi og'izdan" — ijrochining o'zidan o'rganiladi. Ushbu metod tinglovchi va ijrochi o'rtasidagi jonli aloqani ko'rsatib beradi, natijada hech bir lisoniy detal e'tibordan chetda qolmaydi.

To'plangan materiallarni keyinchalik tahlil qilish ma'lum bir tilga xos bo'lgan o'ziga xosliklarni va matn qatlamlaridagi yashirin ma'nolarni chuqur o'rganishga yo'l ochadi. Ushbu texnikalar keng omma orasidan ma'lumot yig'ish va tadqiqot mavzusiga oid asosiy yo'nalishlarni belgilab olish uchun juda qulaydir. Bolalarning folklor bilan bo'lgan muloqoti va bu jarayonning natijalari aynan shu usullar yordamida tizimli ravishda o'rganiladi. So'rovnomalar taqdim etgan miqdoriy ko'rsatkichlar tadqiqotchilarga ma'lum bir moyillik va qonuniyatlarni ko'rish imkonini bersa, rejalashtirilgan suhbatlar mavzu yuzasidan yanada teranroq axborot olishga xizmat qiladi. Bolalarning folklor namunalariga nisbatan munosabati va turli janrlar o'rtasidagi bog'liqliklar aynan shu texnikalar orqali baholanadi³⁰.

XULOSA

Ma'lumot yig'ish jarayonida etnik kelib chiqish, hududiy farqlar va madaniy o'tmish kabi o'zgaruvchilarni ham albatta hisobga olish lozim. Turkiy jamoalarda folklor unsurlari nihoyatda rang-barang bo'lgani sababli, tadqiqotchilar turli texnikalarni uyg'unlashtirishga majburdirlar. Bu borada etnografik metodlarni tanlash tadqiqot natijalarining ilmiy boyligini yanada oshiradi. Etnografik izlanishlar tashrif buyurilgan jamoalarning folklor elementlarini o'z joyida o'rganish va bu elementlarning aynan qanday ijtimoiy kontekstda dunyoga kelganini tushunish uchun juda muhimdir. Bunday yondashuv an'anaviy ertaklardagi mavzular va qahramonlarning ijtimoiy-madaniy dinamika bilan qanday bog'langanini ochib berishda samarali vosita bo'ladi.

²⁹ Turdimov, Sh. Epos va etnos. – Toshkent: Fan, 1998. – 14–85-betlar.

³⁰ Do'simov, Z. Xorazm toponimlari va folklor matnlari tahlili. – Nukus: Qoraqalpoq davlat nashriyoti, 2002. – 33–112-betlar.

Shu bilan birga, ma'lumot to'plash jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklarni ham unutmaslik kerak. Ayniqsa, bolalar bilan muloqot qilishda ehtiyotkorlik talab etiladi; bu ularning mavzuga bo'lgan qiziqishi so'nmasligi va fikrlar mazmuni yo'qolmasligi uchun zarurdir. Bundan tashqari, madaniy meros sifatida o'z-o'zidan o'tgan tabiiy ma'lumotlarni keyinchalik sun'iy ravishda shakllangan axborotlardan ajrata bilish lozim. Ushbu qiyinchiliklar ma'lumotlarni talqin qilishda bir tomonlama (subyektiv) xulosalarga yo'l qo'ymaslik uchun hisobga olinishi shart. Ijrochi va tinglovchi o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir qiluvchi omillar tadqiqot topilmalarining to'g'riligi va ilmiy asoslilikiga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Afzalov, M. O'zbek xalq ertaklari haqida. – Toshkent: Fan, 1967. – 5–48-betlar
2. Alaviya, M. O'zbek xalq marosimlari. – Toshkent: Fan, 1974. – 25–97-betlar.
- Do'simov, Z. Xorazm toponimlari va folklor matnlari tahlili. – Nukus: Qoraqalpoq davlat nashriyoti, 2002. – 33–112-betlar.
3. Antika R. *Language and Self Concept in Children's Narratives*. Yogyakarta, 2020. – P. 33–40
4. Bukenya K. T. *Oral Traditions and Child Development*. Kampala, 2016. – P. 70–78
5. Maulani S. va boshqalar. *Children's Folklore and Cultural Identity Formation*. Jakarta: Educational Research Press, 2019. – P. 45–52.
6. Mnaidarova M. va boshqalar. *Narrative Structures in Children's Folklore*. Astana, 2020. – P. 55–63
7. Mujigova G. va boshqalar. *Folklore and Linguistic Identity*. Almaty, 2022. – P. 101–110
8. Rahiem M. D. H. va boshqalar. "Cultural Transmission Through Storytelling in Childhood". *Journal of Early Childhood Studies*, 2021.- P. 112–120
9. Richmond N. *Children's Social Development and Narrative Structures*. London: Routledge, 2017. – P. 85–93
10. Safarov, O. O'zbek bolalar poetik folklori. – Toshkent: O'qituvchi, 1985. – 12–76-betlar.
11. Sarala S. *Social Values in Traditional Children's Folklore*. Kuala Lumpur, 2018. – P. 60–68.
12. Sarimsoqov, B. O'zbek folklori janrlar tizimi. – Toshkent: Fan, 1989. – 40–134-betlar.
13. Tokpayeva L. S. va boshqalar. *Language Development in Early Childhood*. Almaty, 2019. – P. 90–98

14. Афанасьев, А. Н. Поэтические воззрения славян на природу. – Москва: Современник, 1869. – С. 50–210.
15. Виноградов, Г. С. Русский детский фольклор. – Москва: Просвещение, 1970. – С. 15–89.